

кримінально-правових норм з метою виконання завдань КК України й усунення можливих перешкод для повної або належної реалізації норм кримінального законодавства.

Отже, зазначимо, що кримінальна відповідальність не може існувати поза кримінально-правовими відносинами, більше того, вона – наслідок їхнього виникнення. Кримінальна відповідальність настає за винне, суспільно небезпечне і протиправне діяння; відбивається у формі державного примусу; супроводжується державним осудом і тягне негативні наслідки для злочинця; існує і реалізується у межах кримінальних правовідносин.

Список використаних джерел

1. Бабаніна В.В Кримінальне законодавство України: механізм створення та реалізації: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Київ, 2021. С. 40
2. Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. / Відп. Ред. Ю.І. Римаренко; Я.Ю.Кондратьєв, В.Я.Тацій, Ю.С.Шемшученко. К.: Ін Юре, 2003. 1231 с.
3. Кримінальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст. 131).
4. Школа С.М. Кримінальна відповідальність: загальна характеристика та форми реалізації. *Питання кримінального права та кримінології № 6/2012.*

Ботнаренко Ірина Анатоліївна,

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ ТА ЦИВІЛЬНИМ НАСЕЛЕННЯМ

Законом України від 9 жовтня 2024 р. № 4012-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) та поправок до нього» назву статті 438 КК України було змінено на «Воєнні злочини». Редакційних змін зазнала і ч. 2 цієї статті, зміст якої викладено таким чином: «2. Ті самі діяння,

якщо вони спричинили загибель людини, – караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі».

У цьому дослідженні ми спробуємо викласти деякі міркування щодо суб'єктивної сторони однієї з форм об'єктивної сторони цього злочину – жорстокого поводження з військовополоненими та цивільним населенням. З цього питання відмітимо наступне.

Статтею 17 *Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими* передбачено, що будь-які фізичні чи моральні тортури та будь-яка інша форма примусу не можуть застосовуватися до військовополонених для одержання від них будь-яких відомостей. Військовополоненим, які відмовляються відповідати, не можна погрожувати, не можна їх ображати, переслідувати або вдаватися до обмежень їхніх прав. Відповідно до ст. 3 *Женевської Конвенції про захист цивільного населення під час війни*, щодо відповідних категорій осіб (осіб, які не беруть активної участі в бойових діях, у тому числі осіб зі складу збройних сил, що склали зброю, а також тих, хто hors de combat унаслідок хвороби, поранення, затримання чи з будь-якої іншої причини, поводяться гуманно, без будь-якої ворожої дискримінації, причиною якої слугують раса, колір шкіри, релігія чи вірування, стать, походження чи майновий стан чи будь-які інші подібні критерії) забороненими й залишатимуться забороненими будь-коли та будь-де такі діяння: а) насилля над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури; б) захоплення заручників; с) наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження; d) засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні.

Суб'єктивна сторона представленої форми об'єктивної сторони аналізованого злочину характеризується низкою особливостей, а також становить особливу значимість у кримінально-правовому відношенні – безпосередньо спонукає і супроводжує учинення протиправного діяння. Разом з тим, якщо об'єктивна (зовнішня) сторона відображає реальні явища, що відбуваються в соціальній дійсності, й може сприйматися органами почуттів, то суб'єктивна сторона не може сприйматися безпосередньо, а пізнається тільки шляхом аналізу об'єктивних ознак злочину і внутрішніх психічних процесів суб'єкта злочину

[1, с. 452–453], створюючи тим самим відповідну комплікацію для науковців і спеціалістів.

Для воєнних злочинів, наголошує Н. Марчук, притаманна інша структура, яка передбачена нормативними документами МКС: матеріальний елемент, ментальний елемент і контекстуальний елемент (або контекстуальні обставини) [2]. Зокрема, зазначає дослідниця, має бути встановлена наявність збройного конфлікту, усвідомлення особою, яка притягується до кримінальної відповідальності, того, що вона порушує норми міжнародного гуманітарного права [2].

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 438 КК, залежить від виду вчиненого кримінально протиправного діяння і здебільшого характеризується прямим умислом: винний усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння та бажає його вчинити [3, с. 52]. В усіх випадках особа має усвідомлювати наявність збройного конфлікту, а також той факт, що вона діє в контексті цього конфлікту. Не передбачено вимог щодо того, що суб'єкт цього злочину повинен знати МГП (наприклад, чітко розрізняти МЗК і НМЗК, знати весь перелік осіб, що підлягають захисту відповідно до норм МГП) [4].

У ст. 30 Статуту МКС зазначено, що злочини *(до них відносяться воєнні злочини – прим. автора)* вчиняються «умисно і свідомо». Поняттям «умисел» охоплюються випадки: а) наявність наміру вчинити таке діяння (стосовно діяння); б) наявність наміру спричинити наслідок або усвідомлення його настання за звичайного перебігу подій (стосовно наслідку) [5]. Поняття «усвідомлення» означає розуміння того, що обставина існує або що наслідок настане за звичайного перебігу подій. «Усвідомлювати» і «свідомо», наголошено в нормі закону, повинні тлумачитися відповідно [5].

Жорстоке поводження з військовополоненими та цивільним населенням – це злочин з формальним складом: є закінченим при вчиненні зазначеної дії – будь-якої протиправної поведінки щодо військовополоненого чи цивільної особи, яка супроводжується насильством над ними або приниженням їх честі та гідності, зокрема: катування; нелюдське поводження (в тому числі медичні, біологічні, наукові експерименти); фізичне каліцтво; умисне заподіяння сильних страждань чи серйозних тілесних ушкоджень або шкоди здоров'ю; вилучення органів і тканин людини; використання військовополоненого для виконання небезпечних і примусових робіт [3, с. 31]. Форма вини у злочинах із формальним складом, наголошує

М. Піддубна, визначається за ставленням суб'єкта до вчинення передбаченого статтею кримінального закону діяння [6, с. 126]. Крім того, усталеним є положення кримінально-правової доктрини, що у формальних складах злочинів суб'єктивна сторона характеризується лише прямим умислом (Д.С. Азаров, В.К. Гришук, П.С. Матишевський, А.В. Савченко та ін.).

Поняттям «усвідомлення», про яке було зазначено вище, охоплюється інтелектуальний компонент змісту умислу, який в даному випадку полягає в усвідомленні злочинцем протиправного характеру вчинюваного ним діяння. Винний усвідомлює, що поводитися з військовополоненим чи цивільною особою жорстоко всупереч встановленим нормам і правилам, грубо їх порушуючи, і бажає поводитись із ними таким чином. Відповідно, вольовий момент умислу в жорстокому поводженні з військовополоненим чи цивільною особою – в бажанні вчинити зазначене діяння. Даний злочин не може бути вчинений із непрямым умислом, оскільки відповідальність за протиправне діяння, вчинене з непрямым умислом, настає лише при реальному спричиненні суспільно небезпечних наслідків. Настання таких наслідків не має значення під час кваліфікації жорстокого поводження з військовополоненим чи цивільною особою – психічне ставлення суб'єкта злочину переноситься винятково на діяння, тим самим унеможливаючи його вчинення з непрямым умислом.

Зміст інтелектуального моменту у суб'єктивній стороні під час вчинення воєнних злочинів, стверджує Ю.В. Бадюков в ході дослідження ст. 434 КК України, полягає у такому: 1) знає про свій статус як особи, що перебуває на службі у Збройних силах України (визнання за собою такого статусу зумовлює і інші змістовні властивості зазначеної ознаки умислу в структурі суб'єктивної сторони); 2) розуміє, що діяння вчинюється щодо військовополоненого, тобто що від нього страждає хоча б одна особа, яка брала (бере) безпосередню участь у військових діях та входить до складу збройних сил супротивної сторони, що перебуває в конфлікті, або інша прирівняна до неї особа, становище якого визначається міжнародно-правовими актами; 3) розуміє, що діяння вчинюється в обстановці здійснення воєнних дій або після їх активної фази (стан війни) [7, с. 216].

Отже, жорстоке поводження з військовополоненими та цивільним населенням вчиняється тільки умисно. Цей тяжкий злочин не може бути вчинений через необережність. При цьому, особа, якій інкримінується його учинення, повинна мати намір

скоїти протиправні дії та усвідомлювати фактичні обставини існування збройного конфлікту (війни).

Список використаних джерел

1. Вереша Р.В. Теоретико-прикладні аспекти суб'єктивної сторони складу злочину : монографія. Київ : Алерта, 2017. 568 с.

2. Порушення законів та звичаїв війни: особливості кваліфікації ст. 438 КК України проаналізувала суддя ВС Наталія Марчук. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1345046/>.

3. Кваліфікація та розслідування порушен-ня законів і звичаїв війни : наук.-практ. посіб. / А.А. Вознюк, І.В. Жук, О.В. Таран, С.С. Чернявський та ін.; за заг. ред. В.В. Чернея, М.С. Цуцкірідзе, А.А. Возню-ка. Київ : Норма права, 2023. 326 с.

4. Кримінальна відповідальність за воєнні злочини : вебінар О. Сенаторової. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=dmq3yJIFqZ4u>.

5. Римський Статут Міжнародного кримінального суду : ратифіковано із заявами та поправками до нього Законом № 3909-IX від 21.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

6. Піддубна М. Суб'єктивні ознаки воєнних злочинів у кримінальному праві України. *Національний юридичний журнал: теорія й практика*. 2017. № 6. Ч. 2. С. 124–128. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2017/6/part_2/27.pdf.

7. Бадюков Ю. В. Суб'єктивна сторона поганого поводження з військовополоненими як військового злочину, передбаченого ст. 434 КК України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2019. №2 (21). С. 212 –219.

Бут Юрій Анатолійович,

кандидат юридичних наук, доцент

ЗАСАДА ЮРИДИЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК СКЛADOVA ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Відповідно до положень ст. 8 Основного Закону в Україні визнається і діє принцип верховенства права [1]. Наведене конституційне положення у досить загальній формі характеризує зміст засади верховенства права. У зв'язку з чим розуміння цього терміну є предметом наукових дискусій та потребує офіційного тлумачення уповноважених на це органів.